

А. У. Ксяндзова

**“ПАДАРЫЦЬ” І “ПАДАРАВАЦЬ” У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ:
СЕМАНТЫКА І ФУНКЦЫЯНАВАННЕ Ў МАЎЛЕННІ**

Дзеясловы *падарыць* і *падаравачь*, як і іх адпаведнікі незакончанага трывання *дарыць*, *даравачь*, у маўленні сучасных носьбітаў беларускай мовы вельмі часта ўжываюцца ў аднолькавым значэнні ‘зрабіць падарунак’. Аднак семантыка гэтых слоў, нягледзячы на знешняе і ўнутранае падабенства, супадае не поўнасьцю і яны не заўсёды выступаюць як узаемазамяняльныя лексічныя адзінкі. Таму выклікаюць цікавасць наступныя пытанні: ці адпавядае такое ўжыванне лексічнаму значэнню кожнага з гэтых дзеясловаў або з’яўляецца адхіленнем ад нормы як праява параніміі? як фарміраваліся значэнні гэтых лексем і ці толькі ў беларускай мове назіраюцца супадзенні/разыходжанні ў іх семантыцы? пры адначасовым выкарыстанні дзеясловаў у розных значэннях якое з іх больш часта рэалізуецца ў сучасным маўленні?

Згодна з «Глумачальным слоўнікам беларускай мовы», *дарыць* Даваць у якасці падарунка, аддаваць бязвыплатна. 2. Даваць каму-н. падарунак, падарункі; абдорваць. *Падарыць* – вытворны ад яго дзеяслоў закончанага трывання (ТСБМ).₁ мае значэнні 1.

Дзеяслоў *даравачь* мае большую колькасць значэнняў: 1. Зняць (знімаць) віну за што-н.; прабачыць (прабачаць). 2. Вызваліць (вызвальяць)

ад якога-н. абавязацельства. 3. Падарыць (дарыць). 4. Загадны лад *даруй(це)* у знач. пабочнага слова. *Падараваць* – вытворны дзеяслоў закончанага трывання, суадносны з *дараваць* у 1-м і 3-м значэннях (ТСБМ).

Такім чынам, ‘падарыць, дарыць’ – агульная семема, якая прадстаўлена ў сістэмным значэнні дзеясловаў *дарыць, дараваць* і вытворных ад іх лексем *падарыць, падараваць*, таму выкарыстанне гэтых дзеясловаў у адпаведным значэнні памылковым не з’яўляецца. Аднак дзеясловы *дарыць, падарыць* ніколі не могуць выкарыстоўвацца ў значэнні ‘зняць (знямаць) віну за што-н.; прабачыць (прабачаць)’, ‘вызваліць (вызвальяць) ад якога-н. абавязацельства’, паколькі гэта парушае маўленчыя нормы.

Дарыць і *дараваць* у значэнні ‘дарыць’ вядомы ва ўсіх славянскіх мовах (балгарскай, славенскай, чэшскай, польскай, украінскай, рускай і інш.) і ўзыходзяць да праславянскіх дзеясловаў **dariti, *darovati* з такой жа семантыкай (< прасл. **darь* ‘дар, падарунак’) (ЭССЯ, 4, 190–191).

Як сведчаць звесткі лексікаграфічных крыніц, значэнне ‘прабачыць (прабачаць)’ развілося ў дзеяслова *дараваць* ў беларускай, украінскай і польскай мовах. Адпаведную семантыку ў гэтым моўным арэале мае і вытворны дзеяслоў *падараваць* (параўн. укр. *дарувати, подарувати*, польск. *darować, podarować*) (ЭССЯ; СУМ; SJP). Такім чынам, можна кваліфікаваць гэтую з’яву як усходне-заходнеславянскую (беларуска-ўкраінска-польскую) інавацыю з паралельным ужываннем дзеясловаў і ў значэнні ‘падарыць’. У рускай мове адпаведнік бел. *падараваць* увогуле адсутнічае (замест яго у значэнні ‘прабачыць (прабачаць)’ выкарыстоўваюцца *простить, прощать*). Беспрыставачны дзеяслоў *даровать* у рускай мове мае стылёвыя абмежаванні (кніжнае) і ўжываецца ў значэнні ‘падарыць, узнагародзіць’ (БТС).

Звесткі з дыялектных лексікаграфічных крыніц пацвярджаюць, што *падараваць* і *дараваць* у гаворках беларускай мовы, як і ў літаратурнай мове, рэгулярна ўжываюцца і ў значэнні ‘зрабіць падарунак’, і ў значэнні ‘прабачыць (прабачаць)’ (СПЗБ; ТС; Растаргуеў; Дабравольскі). *Дарыць* і *падарыць* выкарыстоўваюцца толькі ў значэнні ‘рабіць (зрабіць) падарунак’.

Пры параўнанні ўжывання гэтых дзеясловаў у мастацкіх творах розных беларускіх аўтараў назіраецца такая ж тэндэнцыя (вывады зроблены на падставе аналізу матэрыялаў “Нацыянальнага корпуса беларускай мовы”). Пры гэтым у творах розных пісьменнікаў ступень выкарыстання *дараваць* і *падараваць* у значэннях ‘рабіць (зрабіць) падарунак’ і ‘прабачыць (прабачаць)’ розная. Вынікі аналізу паказалі, што рэалізацыя аднаго з двух значэнняў у гэтых дзеясловах напрамую залежыць ад трывання і, адпаведна, ад выкарыстання прыставачнай або беспрыставачнай формы. Так, напрыклад, у творах Я. Коласа дзеяслоў *дараваць* (ва ўсіх граматычных формах) ужываецца ў значэнні ‘зрабіць падарунак’ толькі ў 7 % ад усіх прааналізаваных прыкладаў, у значэнні ‘прабачыць (прабачаць)’ – у 93 %. Дзеяслоў *падараваць* у значэнні ‘зрабіць падарунак’ ўжываецца ў творах Я. Коласа больш часта: ў гэтым значэнні слова зафіксавана ў 40 % ад агульнай колькасці прыкладаў, а ў значэнні ‘прабачыць (прабачаць)’ – у 60 %. У творах больш

сучасных аўтараў гэтая асаблівасць праяўляецца яшчэ ў большай ступені. Напрыклад, у творах Л. Дайнекі *дараваць* ў значэнні ‘зрабіць падарунак’ ужываецца ў 17 % ад усіх зафіксаваных у корпусе прыкладаў, а ў значэнні ‘прабачыць (прабачаць)’ – у 82,5 %. Дзеяслоў *падарываць* прадстаўлены ва ўсіх творах гэтага аўтара толькі з семанткай ‘зрабіць падарунак’ (100 %).

Такім чынам, дзеясловы *падарыць* і *падарываць* маюць шэраг агульных і адрозных рысаў. *Падарыць* (як і *дарыць*) ужываецца толькі са значэннямі ‘даваць у якасці падарунка’, ‘даваць каму-н. падарунак, падарункі’. *Падарываць* (як і *дараваць*) ужываецца яшчэ і са значэннем ‘прабачыць (прабачаць)’ – з такой семантыкай гэты дзеяслоў выкарыстоўваецца таксама ва ўкраінскай і польскай мовах. Як вынікае з аналізу твораў беларускай мастацкай літаратуры, два значэнні па-рознаму рэалізуюцца у прыставачным і беспрыставачным дзеясловах: дзеяслоў незакончанага трывання *дараваць* часцей ужываецца са значэннем ‘прабачыць (прабачаць)’, для дзеяслова закончанага трывання *падарываць* больш характэрна семантыка ‘зрабіць падарунак’. Асабліва моцна такая тэндэнцыя праяўляецца ў творах сучасных аўтараў, што сведчыць аб пэўных перавагах пры выкарыстанні дадзеных дзеясловаў у адпаведных значэннях у сучасным маўленні.